

Mieczysław Lejman

AUTORYTET ETYCZNO-MORALNY NAUCZYCIELA AKADEMICKIEGO

Zagadnienie autorytetu nauczyciela akademickiego jest na ogół powszechnie znane i wiąże się je z problemem odpowiedzialności za inspirowanie rozwoju i wychowanie studentów. Nie budzi również zastrzeżeń teza, że autorytet każdego nauczyciela danej społeczności akademickiej ma istotne znaczenie dla całokształtu działalności tej placówki. Ze względu jednak na ważność zagadnienia szczególnie w obecnie trudnej sytuacji funkcjonowania wychowawczego wyższych uczelni, wydaje się celowe i uzasadnione zwrócenie uwagi na tę problematykę.

Autorytet w swej istocie ma podłoże społeczne i można o nim mówić tylko w układach interpersonalnych nauczyciela akademickiego z jednej strony, a studentów i innych pracowników uczelni z drugiej. Wyróżnić zatem należy w procesie wychowawczym wartości, które tkwią w konkretnym nauczycielu akademickim i konieczność podporządkowania się studentów sugestiom wychowawczym.

Treścią wartości osobowych nauczyciela akademickiego jest wpływ wychowawczy przez określony sposób myślenia, wartościowania, postępowania, imponowania czymś oryginalnym. Natomiast treścią podporządkowania się studentów jest internalizacja wpływu wychowawczego i tendencja do jego upowszechniania (Badura E., 1981, s. 53).

Powszechnie wiadomo, że autorytet podlega procesowi indywidualnego wypracowania w konkretnych warunkach środowiska akademickiego. Autorytet nauczyciela akademickiego ze względu na zasięg wpływów należy równocześnie rozumieć w węższym i szerszym znaczeniu. W węższym znaczeniu odnosi się przede wszystkim do grup studenckich, które doraźnie i bezpośrednio słuchają wypowiedzi nauczyciela akademickiego i mogą obserwować jego postępowanie. Natomiast autorytet w szerszym znaczeniu odnosi się do osób, które są czytelnikami i komentatorami jego publikacji. Często bywa również tak, że studenci mają bezpośredni kontakt z nauczycielem akademickim w procesie dydaktycznym i równocześnie czytają jego publikacje naukowe.

Wyrazem wielkości autorytetu nauczyciela akademickiego jest stopień wpływu wychowawczego na studentów i innych pracowników uczelni w kontaktach bezpośrednich i za pomocą publikacji naukowych.

O autorytecie nauczyciela akademickiego można mówić w ujęciu syntetycznym jako o pewnej całości, albo można traktować go analitycznie. W tym drugim znaczeniu najczęściej wyróżnia się autorytet intelektualny, naukowy, społeczny, etyczno-moralny. Podejście analityczne do zagadnienia autorytetu jest bardziej dokładne i celowe.

Etyczno-moralny aspekt autorytetu nauczyciela akademickiego wydaje się szczególnie interesujący w obecnej sytuacji funkcjonowania wychowawczego wyższych uczelni. Przez wyrażenie „etyczny” należy rozumieć w tym przypadku akceptowany i głoszony system wartości etycznych w trakcie działalności dydaktycznej i naukowej. Natomiast przez wyrażenie „moralny” rozumie się głównie postępowanie w konkretnych sytuacjach środowiska akademickiego i postępowania w ogóle, czyli chodzi o wzór osobowy nauczyciela akademickiego. To rozróżnienie wydaje się konieczne ze względu na rolę społeczną nauczyciela akademickiego jako pracownika nauki i równocześnie dydaktyka.

Tradycje etyki zawodowej nauczyciela sięgają czasów starożytnych. We współczesnych nam czasach problematyka ta uległa znacznemu poszerzeniu i zyskała wysoką rangę społeczną. W zawodzie nauczycielskim, postawa etyczno-moralna jest szczególnie znacząca i z tych powodów często mówiono o tak zwanym „powołaniu” społecznym nauczyciela (Michalik M., 1971, s. 11).

Prakseologiczna strona działalności pedagogicznej nauczyciela jest podporządkowana normom i ocenom moralnym. To wszystko co robi i jak robi nauczyciel ma na celu wychowanie drugiego człowieka (Olszański J., 1978), czyli ukształtowanie w nim między innymi postaw etyczno-moralnych. Przekonująco pisze na ten temat J. Aleksandrowicz (1983, s. 88): „ktoś, kto naucza innych, musi sam aktywnie szukać odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące sensu życia oraz argumentów na rzecz postawy humanistycznej i humanitarnej”.

Postawy etyczno-moralne nauczycieli wywodzą się bezpośrednio z zasad humanizmu. Jest bowiem oczywiste, że nauczyciel akademicki ma nad studentem zdecydowaną przewagę, która w sposób naturalny wynika z jego rozwoju osobowościowego. Oddziaływanie wychowawcze kryje więc w sobie pewne niebezpieczeństwo przyjmowania zasady, że cel uświęca środki. Z tych powodów nauczyciel akademicki może stosować różne sposoby oddziaływania wychowawczego w celu podkreślenia przewagi nad studentem i zdobycia autorytetu. W tej sytuacji tylko zasada humanizmu stanowi kryterium pozwalające określić moralną wartość

stosowalności środków oddziaływania wychowawczego i realizowania w praktyce postulatów jedności celów i środków (Nijakowski M., 1971).

Autorytet etyczno-moralny nauczyciela akademickiego opiera się głównie na dwóch podstawach, które można określić jako ujawnianie własnego systemu wartości etycznych w kontaktach wychowawczych ze studentami i stanowienie wzoru osobowego w postępowaniu. Powszechnie istnieje przekonanie o szczególnej wartości przykładu w wychowaniu. Stąd tak wielka troska o to, aby nauczyciel akademicki odznaczał się wzorową postawą etyczno-moralną w swoim środowisku (Muszyński H., 1968).

Postawy etyczno-moralne nauczycieli akademickich podlegają naturalnemu procesowi ewolucji i nie mogą być ujmowane statycznie. W miarę jak zmienia się życie społeczne i w związku z nim rola nauczyciela, zmieniają się również oczekiwania na ujawnianie systemu wartości etycznych i coraz to nowych form ich praktycznego stosowania.

Nauczyciel akademicki z natury swojego zawodu jest zawsze nosicielem wartości etycznych, norm, ocen, wzorów zachowań i z tego powodu jego system wartości etycznych i postawy moralne nie są tylko sprawą prywatną i osobistą, ale mają istotne znaczenie we wpływie wychowawczym przede wszystkim na studentów. Ze specyfiki jego działalności naukowej i dydaktycznej wynika dokonywanie wartościowań moralnych, ustawiczne rozstrzyganie konfliktów moralnych, dokonywanie wyborów i ferowanie ocen: Przekonująco pisze na ten temat H. Muszyński, że stosunek „nauczyciela do ucznia” jest typowym stosunkiem interpersonalnym, który przez całe lata zajmował dominujące miejsce w etyce. Mamy tu do czynienia z wyjątkową zależnością osoby oddziałującej i osób podlegających wpływowi. Student oczekuje na określony wpływ, dobrą wolę i życzliwość nauczyciela akademickiego. Życzliwości nie da się jednak objąć żadnymi aktami prawnymi. Z tego powodu dostrzega się tu pole dla szczególnej ingerencji problematyki etyczno-moralnej (Muszyński H., 1971, s. 121). Wynika stąd zakres powinności nauczycieli akademickich wobec studentów i zagadnienie ogromnej ich odpowiedzialności za efekty własnych oddziaływań wychowawczych.

W pewnym uogólnieniu można wnioskować, że jaki będzie wpływ etyczno-moralny nauczycieli akademickich, tak będzie wychowane młode pokolenie ludzi z wyższym wykształceniem. Nauczyciele akademicy, kształcący przyszłych decydentów, lekarzy, nauczycieli, uczonych, powinni mieć stosunkowo najwyższy poziom świadomości etycznej. Zwłaszcza w dzisiejszej tak skomplikowanej sytuacji życia społecznego powinni mieć poczucie odpowiedzialności nie tylko za swoje dyscypliny naukowe, swoje uczelnie, swoich studentów, swój kraj, ale również za całą ludzkość (Aleksandrowicz J., 1983),

Nie dysponujemy obecnie wynikami kompleksowych badań nad wpływem etyczno-moralnym nauczycieli akademickich na studentów, jednak codzienne obserwacje i liczne sygnały wskazują, że zagadnienie jest niezwykle skomplikowane i trudne. Trudność wynika między innymi z faktu, że nauczyciele akademicy nie stanowią jednolitej grupy o podobnych postawach etyczno-moralnych i różnią się między sobą stopniami wpływu wychowawczego na studentów. Trudność zagadnienia powiększa fakt, że nie wszyscy nauczyciele akademicy postępują według zasad, które głoszą i deklaratywnie akceptują. Natomiast powszechnie wiadomo, że internalizacja wartości etycznych przez studentów jest możliwa wtedy i tylko wtedy, gdy nauczyciel akademicki stanowi wzór osobowy postępowania zgodnego z głoszonymi zasadami.

Powstaje uzasadnione pytanie: na jaki system wartości etycznych i wzór osobowy nauczyciela akademickiego oczekujemy?

Nauczyciel akademicki, zgodnie z istotą swojego zawodu, powinien mieć i prezentować system wartości etycznych, który wynika ze światopoglądu naukowego, a więc powinien wykazywać stałą gotowość do weryfikacji twierdzeń o zasadach i normach życia indywidualnego i zbiorowego ludzi. Naukowy światopogląd jest zespołem uzasadnionych naukowo przekonań, określających poznawczo-uczuciowy stosunek człowieka do przyrody i społeczeństwa oraz wyznaczający jego postępowanie. W tym przypadku światopogląd należy rozumieć ponadprofesjonalnie.

U podstaw takiego systemu wartości etycznych tkwi pogląd, że człowiek jest najwyższą wartością dla innych ludzi. Przez pojęcie „człowiek” rozumie się w tym przypadku konkretne jednostki ludzkie, a nie istotę ludzką abstrakcyjnie pojmowaną.

W kategorii dobra i zła uważamy za dobre wszystko to, co służy człowiekowi, to znaczy to, co stymuluje wszechstronny rozwój jego osobowości i zaspokaja jego potrzeby społecznie uznane. Takie stanowisko implikuje honorowanie samorealizacji jednostki i uspołecznienia. Z tych powodów nauczyciel akademicki nie może stać na stanowisku relatywizmu etycznego i być neutralnym aksjologicznie, ale powinien być jednoznacznie zaangażowany w problematyce etyczno-moralnej, a jego aktywność zawodowa powinna mieć określony kierunek.

Nauczyciel akademicki powinien być świadomy swojej odpowiedzialności za efekty wychowawcze ujawnionych wartości etycznych i własne postępowanie. Granicą tej odpowiedzialności jest przewidywanie skutków wychowawczych własnych postaw etyczno-moralnych. Są to wyobrażenia pozwalające antycypować następstwa swoich oddziaływań lub zaniedbań wychowawczych.

Powstaje kolejny problem, czy nauczyciela akademickiego oceniać według intencji do oddziaływań, czy według skutków wychowawczych.

Intencje zdeterminowane są dobrą wolą, wyobraźnią, świadomością zadań, natomiast w odczuciu społecznym liczą się skutki i konkretne efekty. Nie rozstrzygając jednoznacznie problemu należy wnioskować, że istnieje nakaz powinności etycznej nauczyciela akademickiego do ustawicznej refleksji nad własnym wpływem wychowawczym na studentów. Analizując zagadnienie od strony autorytetu należy dostrzegać swoistą umiejętność godzenia antynomii między słuszością i skutecznością. Słuszość wiąże się z własną refleksją etyczno-moralną, a skuteczność ze stopniem wpływu wychowawczego. Należy jednak zauważyć, że nie wszystkie wpływy skuteczne nauczycieli akademickich są równocześnie słuszne, ponieważ nauczyciele akademicy są w pewnym sensie zróżnicowani pod względem światopoglądowym, a więc i etyczno-moralnym.

Z potocznych obserwacji wynika, że nauczyciele akademicy przyjmują i manifestują różne systemy etyczno-moralne. Można się stosunkowo łatwo o tym przekonać odpowiadając na pytanie, jakie dobro najwyższe (*summum bonum*) uznaje dany nauczyciel akademicki. W wielu przypadkach to dobro najwyższe nie jest dostatecznie uświadamiane i w tej sytuacji u konkretnej osoby występuje swego rodzaju eklektyzm elementów różnych systemów etyczno-moralnych.

Jeśli nauczyciel akademicki jednoznacznie może określić, jakie dobro najwyższe akceptuje i ujawnia podczas oddziaływania na studentów, to znaczy, że ma sprecyzowane poczucie słuszości etyczno-moralnych. W tej sytuacji możemy tylko stwierdzić z jaką „klasą osobowości” mamy do czynienia i jaka jest jej przydatność w realizacji zadań wychowawczych wyższej uczelni stojącej na gruncie naukowego światopoglądu. Sprecyzowane poczucie słuszości etyczno-moralnej bowiem stanowi istotny warunek skuteczności wpływu wychowawczego na studentów, a więc autorytetu nauczyciela akademickiego.

Natomiast trudniej jest ocenić systemy etyczno-moralne nauczycieli akademickich, którzy na niskim szczeblu uogólnień dobra najwyższego posługują się formą wskazań kazuistycznych. Takie osoby posiadają poczucia moralne bezrefleksyjne i zwykle partykularne. Kierowanie się intuicjami moralnymi nie jest wystarczające dla prowadzenia pracy naukowej i dydaktycznej w sposób wysoce odpowiedzialny, ponieważ ta wymaga określonego poziomu kwalifikacji etycznych. Chodzi tu również o konflikty moralne studentów, wybory etyczno-moralne i w związku z tym rolę doradcą nauczycieli akademickich. Tacy nauczyciele akademicy nie mają zdecydowanego oblicza słuszości etyczno-moralnych. W tych przypadkach wyklucza się skuteczność wpływu wychowawczego na studentów w zakresie etyczno-moralnym i równocześnie zauważa się tendencję upodobniania postaw studentów do niezdeklarowanych postaw własnych.

Od tej grupy nauczycieli akademickich oczekuje się intensyfikacji własnego rozwoju i deklaracji etyczno-moralnej. W związku z tym powstaje pytanie jak można dopomóc, szczególnie początkującym nauczycielom akademickim w tym procesie rozwojowym, ponieważ tolerowanie takiego stanu rzeczy na dłuższą metę nie tylko nie jest wskazane, ale wręcz szkodliwe dla procesu wychowawczego studentów.

Z powyższych rozważań wynika główny wniosek, że każdy nauczyciel akademicki jest odpowiedzialny za własne postawy etyczno-moralne przed społeczeństwem, w imieniu którego pełni rolę zawodową, przed własną grupą zawodową nauczycieli akademickich, przed własnym sumieniem i przed studentami jako głównym przedmiotem oddziaływań naukowych, dydaktycznych i wychowawczych.

LITERATURA

- Aleksandrowicz J., 1983, O powołaniu nauczyciela akademickiego „Życie Szkoły Wyższej”, nr 9.
- Badura E., 1981, Emocjonalne uwarunkowania autorytetu nauczyciela, Warszawa.
- Michalik M., 1971, Społeczne przesłanki, swoistość i funkcje etyki zawodowej, w: Sarapata A. (red.), Etyka zawodowa, Warszawa.
- Muszyński H., 1968, Ewolucja problemów etyki zawodowej nauczyciela, „Chowanna”, nr 3.
- Muszyński H., 1971, U podstaw etyki zawodowej nauczyciela, w: Sarapata A. (red.), Etyka zawodowa, Warszawa.
- Nijakowski M., 1971, Humanizm podstawą etyki zawodu nauczycielskiego, „Nowa Szkoła”, nr 10.
- Olszański J., 1978, Zasady etyczno-moralne pracy nauczyciela, „Nauczyciel i Wychowanie”, nr 6.

MIECZYŚLAW LEJMAN

ETHICAL AND MORAL AUTHORITY OF UNIVERSITY TEACHER

SUMMARY

The degree of the university teacher's educational influence on students and other members of the university staff, both in personal contact and by means of published papers is a measure of the amount of his authority. In the current situation of educational functioning of institutions of higher education, the ethical and moral aspect of university teachers' authority seems to be particularly significant.

The ethical and moral authority is a result of showing the teacher's own system of ethical values and being a personal example of conduct. Consistence of principles and conduct is always expected from the university teacher. Moreover, his ethical and moral attitudes should arise from the scientific outlook of life.

The dictate of ethical obligation results from the nature of the university teacher's profession. It is a peculiar competence in reconciling of the antonomy between the propagated ethical and moral pertinence and the efficiency of the teacher's own educational influence. Each university teacher is responsible for his own ethical and moral attitudes to the society, the university community and his own conscience.